

***SOVYET SOSYALİST CUMHURİYETLER BİRLİĞİ SONRASI
TÜRKİYE VE ORTA ASYA TÜRK CUMHURİYETLERİ
ARASINDA EKONOMİK, SİYASAL VE KÜLTÜREL İLİŞKİLER***

OKAN YÜKSEL
www.okanyuksel.com
iletisim@okanyuksel.com

5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'nun telif haklarına ilişkin hükümlerine göre Okan Yüksel'in yazılı izni olmadıkça hiçbir kimse, yayıncı ve kuruluş, eserin tamamını veya bir kısmını yayınlamayabilir, çoğaltamaz, alıntı yapamaz.

Tarihe dönüp, baktığımız zaman belirli bir olayın sonucu ya da sonuçlarının daha sonraki olayların nedeni ya da nedenleri arasında olduğunu gözlemliyoruz. Tarih, bu neden-sonuç silsilesi içerisinde dünden bugüne uzanıyor ve yarına dair ipuçları sunuyor.

Özellikle siyasi tarihe göz atacak olursak söz konusu neden-sonuç silsilesiyle birlikte sürekli bir değişimin varlığından söz edebiliriz. “Örneğin, zamanının en güçlü ülkesi olan Roma imparatorluğu yıkıldığında o günün dünyası gayet tabii ki yeni bir dünya düzenine geçmiştir. Doğu Roma’nın başkenti İstanbul’un Türkler tarafından alınmasıyla yeni bir dünya düzeninin kurulmadığını kim iddia edebilir?”¹ Aynı şekilde Amerikan ve sonrasında gerçekleşen Fransız Devimi’nin dünya düzenini sarsıp değiştirmedğini, Osmanlı’nın da içinde olduğu dönemin imparatorluklarını sarsmadığını nasıl iddia edebiliriz? Ya da günümüzden bir örnek verecek olursak, Amerika Birleşik Devletleri’nde 11 Eylül 2001’de yaşanan terör olaylarının günümüz uluslararası siyasal sistemi değiştirmedğini nasıl söyleyebiliriz?

Uluslararası siyasal sistem yukarıdaki örneklerden de anlaşılacağı üzere, sürekli ve hızla değişmekte. Tarih, bu değişimi doğru değerlendirip, gereğini yapan devletlerin güce ve refaha kavuştuğunu, diğerlerinin ise uluslararası sistemden silinip yok olduğunu yazıyor. Konumuz olan Türkiye Cumhuriyeti ve Türk dünyası arasındaki ekonomik, siyasi ve kültürel ilişkilerin değerlendirilmesi ve geliştirilmesi noktasında, bu çerçeve içerisinde kalacağız: V. İ. Lenin ve Joseph Stalin’in Ekim 1917’de kurulmasını sağladıkları dünya düzeninin, çok değil, altmış iki yıl sonrasında savaşız, kansız ve pek tabii sürpriz bir şekilde sona ermesiyle oluşan yeni dünya düzeninin Türk dünyasına sunduğu avantajları ortaya koymaya ve bu değişimi bilimsel bir metodoloji izleyerek değerlendirmeye çalışacağız.

Çalışmamızda sırasıyla Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği’nin dağılmasını, sonrasında oluşan yeni dünya düzenini ve bu yeni düzende Türkiye ile sisteme yeni birer aktör olarak dâhil olan Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan ve Türkmenistan’ın ekonomik, siyasal ve kültürel ilişkilerini değerlendireceğiz.

I. SOVYET SOSYALİST CUMHURİYETLER BİRLİĞİ VE DAĞILMA SÜRECİ

¹ Devlet Planlama Teşkilatı, **Türkiye ile Türk Cumhuriyetleri ve Bölge Ülkeleri İlişkileri ÖİK Raporu, Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı**, Ankara, 2000, Sayfa 9

Rus Çarlığı'nın 1917'deki Büyük Ekim Devrimi'yle yıkılmasından sonra aynı topraklar üzerinde kurulan ve 1991 yılına kadar varlığını koruyan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği, Avrupa'nın doğu kesimiyle, Asya'nın kuzey kesimi boyunca yayılmış, son yıllarında 22.403.000 km²'lik yüzölçümüyle dünyanın en büyük ülkesiydi. Nüfus bakımından da 293.047.571 kişiyle 3. sırada yer alıyordu.

Aynı zamanda dünyanın başlıca siyasî ve askerî güçlerinden biri olan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin, batısında Norveç, Finlandiya, Baltık Denizi, Polonya, Çekoslovakya, Macaristan ve Romanya, güneyinde Karadeniz, Türkiye, İran, Afganistan, Çin Halk Cumhuriyeti, Moğolistan ve Kuzey Kore yer alıyordu. Kuzey ve doğu sınırlarını ise Kuzey Buz Denizi ve Büyük Okyanus çiziyordu. Birliğin başkenti Moskova, para birimi ise Sovyet Rublesiydi.

1917 Ekim Devrimi, başka bir deyişle Bolşevik İhtilali ile kurulan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği, Soğuk savaş sürecinde Amerika Birleşik Devletleri'nin karşısındaki tek güç konumunda idi: öyle ki iki kutuplu dünya düzeninde Amerika Birleşik Devletleri'nin karşısındaki kutbun başında yer alıyordu. Fakat 1990'lara gelindiğinde Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği içerisinde oldukça ciddi boyutlarda siyasal ve ekonomik sorunlar baş göstermeye başladı. “Gorbaçov, 1990’da bir yanda çok ciddi ekonomik sorunlar, öte yanda Sovyet cumhuriyetlerinde etnik ve ulusçu huzursuzluklarla karşılaşmıştı. O kadar ki 1990’da ülke İkinci Dünya Savaşı’ndan sonraki en kötü yılını yaşıyordu”² 1985 yılında Mihail Gorbaçov'un iktidarı sırasında başlayan ve sorunların çözümüne yönelik olarak planlanan Glasnost (Rusça; açıklık) ve Perestroyka (Rusça, şeffaflık) politikaları ile başlayıp 6 yıl süren reformların ardından “Sovyetler Birliği, 18 Aralık 1991 tarihinde ‘Belovezhskaya Pushcha Antlaşması’ ile resmen dağılmıştır. Bu sürecin neticesine 15 yeni cumhuriyet, Türkiye’nin yakın çevresinde uluslararası sistemin yeni aktörleri olarak bağımsızlıklarını kazanmışlardır.”³

“Sovyetler Birliği’nin 1991 yılında dağılmasının ardından Birliğin güneyinde yer alan coğrafyada Türkiye’yi gayet yakından ilgilendiren değişimler yaşanmıştır. Etnik, kültürel ve

² Oral SANDER, **Siyasi Tarih 1918-1994**, İmge Kitapevi, Ankara, 1996, Sayfa 445

³ Ömer Göksel İŞYAR, **Karşılaştırmalı Politikalar: Yöntemler, Modeller, Örnekler ve Karşılaştırmalı Türk Dış Politikası**, Dora Yayın Basım, Bursa, 2009, Sayfa 714

tarihsel yönlerden Türk halkı ile pek çok ortak özelliğe sahip eski Sovyet halkları bağımsızlıklarını ilan etmiş ve Orta Asya bölgesinde bağımsız cumhuriyetler olarak belirmişlerdir. Böylece, Sovyet rejiminin tesisini takiben sadece Türkiye ile değil diğer tüm Müslüman kökenli uluslarla da sosyal, siyasal ve iktisadi ilişkilerini kesmek durumunda kalan eski Sovyet cumhuriyetleri Türkiye ile çok yönlü ilişkileri başlatma fırsatı bulmuşlardır.”⁴

II. SOVYET SOSYALİST CUMHURİYETLER BİRLİĞİNİN DAĞILMASI SONRASI EKONOMİK, SİYASAL VE KÜLTÜREL İLİŞKİLERİN GELİŞMESİ:

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin dağılması sonrası ortaya çıkmaya başlayan yeni düzen, dünya devletleri için büyük bir sürprizdi. Fakat bu yeni düzenin Türkiye için bir sürpriz olduğunu iddia etmek güçtür. Nitekim diğer devlet başkanlarından farklı olarak, yetmiş altı yıl öncesinde ve mükemmel bir ileri görüşlülükle Mustafa Kemal Atatürk şu satırları kaleme almıştır: “Bugün Sovyetler Birliği dostumuzdur, komşumuzdur, müttefikimizdir. Bu dostluğa ihtiyacımız vardır. Fakat yarın ne olacağını kimse bugünden kestiremez. Tıpkı Osmanlı gibi, tıpkı Avusturya-Macaristan gibi parçalanabilir, ufalanabilir. Bugün elinde sımsıkı tuttuğu milletler avuçlarından kaçabilirler. Dünya yeni bir dengeye ulaşabilir. İşte o zaman Türkiye ne yapacağını bilmelidir... Bizim bu dostumuzun idaresinde dili bir, inancı bir, özü bir kardeşlerimiz vardır. Onlara sahip çıkmaya hazır olmalıyız. Hazır olmak yalnız o günü susup beklemek değildir. Hazırlanmak lazımdır. Milletler buna nasıl hazırlanırlar? Manevi köprülerini sağlam tutarak. Dil bir köprüdür... İnanç bir köprüdür... Tarih bir köprüdür... Köklerimize inmeli ve olayların böldüğü tarihimizin içinde bütünleşmeliyiz. Onların bize yaklaşmalarını bekleyemeyiz. Bizim onlara yaklaşmamız gerekli.”

Mustafa Kemal Atatürk'ün işaret ettiği o gün, gelmiş ve hatta geçmektedir. “Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin 1991 yılında dağılmasıyla birlikte Kafkasya'da Azerbaycan, Orta Asya'da Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan ve Türkmenistan bağımsızlıklarını ilan ettiler.”⁵ “Eskiden Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin bir

⁴ Gamze Güngörmüş KONA, **Türkiye-Orta Asya Cumhuriyetleri Ekonomik İlişkileri ve Rusya Faktörü**, <http://gamzegungormuskona.blogspot.com/2008/05/trkiye-orta-asya-ekonomik-ilikileritrke.html> (18.05.2010)

⁵ B. Zakir AVŞAR ve Ferruh SOLAK, **Türkiye ve Türk Cumhuriyetleri**, Vadi Yayınları, Ankara, 1998, Sayfa 35

parçası olan Türk Cumhuriyetleri'nin bugün birer bağımsız devlet olarak ortaya çıkması Türkiye için siyasi, iktisadi ve kültürel alanlarda yeni imkânlar ve fırsatlar yaratmış, aynı zamanda bir kısım sorumluluklar da yüklemiştir.”⁶ Kökü, dili, dini ve kültürü bir bu beş Türk Cumhuriyeti, bugün Türkiye ile el ele ortak yarınlar inşa etme çabasıdadır. Türkiye için de durum çok farklı değildir: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin çöküşü, Türkiye'de gözlerin Doğu'ya, Orta Asya'ya çevrilmesini sağlamıştır.

“Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ve Akraba Topluluklarının, Sovyetler Birliğinin dağıldığı 1991 yılına kadar Türkiye Cumhuriyeti ile belli başlı bir ilişkileri olmamıştır. Buralar Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği içindeki ülkeler olarak kalmış, merkezi idare Moskova ile karşılıklı kültürel ve ekonomik ilişkiler çerçevesi dışında herhangi bir ilişki kurulmamış, kurulmasına da imkân bulunmamıştır.

Sovyetler Birliğinin dağılmasını müteakip Türkiye, buralarda kurulan bağımsız Türk Cumhuriyetlerini ilk tanıyan ülke olmuş ve ihtiyaç duyacakları her konuda kendilerine yardım ve destek sözü vermiştir. Bugüne kadar da, Türkiye Cumhuriyeti bu coğrafyalarla yakın ilişkilerini sürdürmüş, eğitim alanında, ekonomik alanda, uluslararası ilişkiler alanında elinden gelen yardımı yapmıştır.”⁷

Uluslararası sistem, Türkiye'nin söz konusu Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ve Türkiye arasındaki ilişkilerin kurulmasına ve geliştirilmesinde önemli rol oynamıştır. “Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği yıkılıp, dağılınca, Soğuk Savaş sona ermiş, ve ABD'nin vizyonunda, Orta Asya ve Kafkasya'da ortaya çıkan otorite boşluğunun nasıl ve neyle doldurulacağı sorusu irdelenmeye başlamıştır. Burada Amerika Birleşik Devletleri'nin kuvvetle desteklediği formülasyonlardan biri, ‘Adriyatik’ten Çin Seddi’ne kadar Türk Dünyası’ söylemi olmuştur. Bu söylem Türk siyasileri ve kamuoyunda çok derin etkiler bırakmış ve bu bağlamda Türk-Amerikan ilişkilerinde yeni ortaklık şekilleri görülmeye başlanmıştır.”⁸ Söz konusu gelişmelerle birlikte, 16 Ekim 1992 tarihinde zamanın Cumhurbaşkanı Turgut Özal bir basın açıklamasında şunları söylemiştir: “Şimdi Türkiye'nin

⁶ Hasan SELÇUK, **Türk Cumhuriyetleri'nde Yatırım İmkânları Sempozyumu**, TASAM Yayınları, İstanbul, 2004, Sayfa 132

⁷ Muhammet AKDİŞ, **Orta Asya Türk Cumhuriyetleri İle Ekonomik Sosyal Kültürel İlişkiler: Bölgeye Yabancı İlgisi ve Beklentiler**, <http://makdis.pamukkale.edu.tr/Mak5.htm> (18.5.2010)

⁸ Ömer Göksel İŞYAR, a.g.e., Sayfa 666

önünde çok önemli bir imkân, kapı açıldı. Balkanlar'dan ta Orta Asya'ya kadar Türk Cumhuriyetleri'nin bütün cumhurbaşkanları Cumhuriyet Bayramı'nda Ankara'ya geliyor. Bu bizim için de onlar için de çok önemli bir fırsat. Bu tarihi bir fırsattır. Bundan kaçamayız. Ve 21. asır Türkiye'nin ve Türklerin asrı olmalıdır.”⁹ Yine zamanın başbakanı Süleyman Demirel de 5 Nisan 1993 tarihli bir basın toplantısında benzer görüşlerini dile getirmiştir: “Türkiye Adriyatik'ten Çin'e kadar doğmakta olan yeni bir dünyada yaklaşık 600 milyonun yaşadığı Avrasya bölgesinde, bu bölgenin en istikrarlı ve model olarak alınan ülkesi olmuştur...”¹⁰

Nitekim “Türkiye, yeni dönemde, Türk Cumhuriyetleri ve Türk ve Akraba Topluluklarına yönelik yeni politikalar belirlemiş ve bu doğrultuda yeni işbirliği girişimlerini başlatmıştır.”¹¹ Türkiye ekonomik, siyasal ve kültürel olarak Türk Dünyasına tüm imkânlarını seferber etmiştir. “Türkiye bütün Türk Cumhuriyetlerini ilk tanıyan ülke olmuş, bununla da yetinmeyip, bu ülkelerde ilk diplomatik misyonları oluşturmayı da başarmıştır. Öte yandan, Türk Cumhuriyetlerinin ilk diplomatik misyonları da Türkiye'de kurulmuştur.”¹² Bölge ülkelerinin milli bağımsızlıklarının pekiştirilmesi, hukuk devletinin kurulması ve demokratikleşmenin bir an önce sağlanması noktasında Türkiye stratejik destekler sunmuştur. 1992 yılında, Türk dilinin konuşulduğu ülkelerin kalkınmalarına yardımcı olmak, bu ülkelerle ekonomik, ticari, teknik, sosyal ve kültürel eğitim alanlarında işbirliğine yönelik proje ve program gerçekleştirmek amacıyla Türk İşbirliği ve Kalkınma Ajansı (TİKA) kurulmuştur. Aynı yıl, Türkî Cumhuriyetler ve Akraba Topluluklarından Sorumlu Devlet Bakanlığı ve sonrasında, 2000 yılında Dış Ticaret Müsteşarlığı Türk Dünyası Çalışma Grubu da çalışmalarına başlamıştır.

Türkiye, Türk Cumhuriyetlerine doğrudan ekonomik katkılarda da bulunmuştur. “Büyük miktarlarda Exim-Bank kredisi açarak, bu devletlerle yapılan dış ticaret teşvik edilmiş, büyük holdinglerin yanı sıra, çok sayıda küçük işletmenin de bölgede ticaret ve yatırım yapması sağlanmıştır.”¹³ Bunların yanında önemli ölçülere varan hibe ve benzeri yardımlar da

⁹ **Hürriyet Gazetesi**, 17.10.1992

¹⁰ **Hürriyet Gazetesi**, 06.04.1993

¹¹ Yüksel KAVAK ve Gülsün Atanur BAŞKAN, “Türkiye'nin Türk Cumhuriyetleri, Türk ve Akraba Topluluklarına Yönelik Eğitim Politika ve Uygulamaları”, **Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, 20, 2001, Sayfa 92

¹² B. Zakir AVŞAR ve Ferruh Solak, a.g.e., Sayfa 36

¹³ Yelda DEMİRAĞ, “Soğuk Savaş Sonrası Türkiye'nin Orta Asya Siyasetinde Gelinek Nokta”, **Jeopolitik - Aylık Strateji Dergisi**, Sayı 5,

sağlamıştır. “Türkiye; coğrafi avantajı, tarihi ve kültürel bağlarının yanı sıra, son yıllarda uluslar arası pazarda büyük başarı gösteren girişimcileri sayesinde de Türk Cumhuriyetlerinde önemli bir ekonomik aktör olmuş ve gelişmiş ülkelerle rekabet edebilecek düzeye ulaşmıştır.”¹⁴ Bunun bir sonucu olarak söz konusu dönemde Türkmenistan, Özbekistan ve Kırgızistan’a en büyük dış yatırım Türkiye tarafından yapılmıştır.

Siyasal ve ekonomik işbirliğinin yanı sıra kültürel alanda da pek çok proje hazırlanmış ve uygulamaya koyulmuştur. Ortak değerlerin ve kültürün geliştirilmesi noktasında eğitim programları geliştirmiştir. “Türkiye, 1992-93 öğretim yılından itibaren ilgili ülkelerle yapılan ikili anlaşma ya da protokoller çerçevesinde ‘Büyük Öğrenci Projesi’ kapsamında Türk Cumhuriyetleri’nden, devlet bursu sağlayarak 10.000 öğrenci getirme projesini uygulamaya koymuştur. Başlangıç aşamasında, 10.000 öğrencinin 7.000’inin yükseköğretim, 3.000’inin de ortaöğretim için getirilmesi hedeflenmiştir.”¹⁵ Ayrıca Türkiye, söz konusu Türk Cumhuriyetlerde yerinden eğitim faaliyetlerine de girişmiştir. Söz konusu devletlerde birçok üniversite, onlarca ilk ve ortaöğretim kurumu inşa edilmiş ve bu eğitim kurumlarında on binlerce öğrenci öğrenim görmüş ve halen de görmektedir.

Sözün özü, Türkiye değişime ve yeni dünya düzenine seyirci kalmaktansa bu sürecin önemli bir aktörü olmayı tercih etmiştir. Bu noktada siyasal, ekonomik ve kültürel çalışmalar yürütmüş ve halen de yürütmektedir. “Geriyeye doğru baktığımızda, Türkiye’nin Azerbaycan ve Orta Asya’daki diğer Türk devletleri ile olan ilişkilerinin üç aşamadan geçtiğini söyleyebiliriz. Bu aşamalar birbirinden belirgin olaylarla ayrılmış değildir. İlişkilere yön veren anlayışların zaman içinde değişmesi yoluyla birinden diğerine geçilmiştir. Böyle yaklaşıldığında, ilk aşama iyimserlik ve parlak gelecek beklentileri aşaması olarak nitelendirilebilir. İkinci aşamayı niteleyen özellik, ilişkilerin belirli sınırlar içinde kalmasını zorlayan faktörlerin mevcudiyetinin bilincine varılmasıdır. Üçüncü aşama ise ilişkilerin rutinleşmesi olarak tanımlanabilir.”¹⁶

http://www.jeopolitik.org/index.php?option=com_content&task=view&id=22&Itemid=28
(02.03.2009)

¹⁴ Fatih TURHAN, **Türkiye-Türk Cumhuriyetleri Ekonomik İlişkileri**,

www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/EAD/DisTicaretGelistirmeDb/turk%20cumhuriyetleri/sayfa103.doc (01.03.2009)

¹⁵ Yüksel KAVAK ve Gülsün Atanur BAŞKAN, a.g.e., Sayfa 96

¹⁶ Gül TURAN ve İter TURAN, **Türkiye’nin Diğer Türk Cumhuriyetleriyle İlişkileri**, Türk Dış Politikasının Analizi, Faruk SÖNMEZOĞLU, Der Yayınları, İstanbul, 1998, Sayfa 405

III. TÜRKİYE VE ORTA ASYA TÜRK CUMHURİYETLERİ ARASINDAKİ EKONOMİK İLİŞKİLER:

Tarihe dönüp baktığımızda; görünürde özgürlük, eşitlik veya kardeşlik amacıyla verilen savaşların dahi alt yapısına, çoğu zaman, ekonomik çıkar mücadelelerinin yattığını görüyoruz. Nitekim 1861-1865 yılları arasında ABD’de yaşanan Kuzey-Güney Savaşları köleliğe karşı yapılmış gibi görünse de asıl sebep kuzey eyaletlerin ekonomik çıkarlarıdır: “Ekonomisi büyük ölçüde endüstriye dayanan kuzey eyaletleri, köleliğin yasaklanmasıyla serbest kalacak ve kuzeye göç edebilecek zencilere bol ve dolayısıyla ucuz el emeği sağlamayı amaçlıyorlardı.”¹⁷ Nitekim “savaştan önce ABD'nin güney ve kuzey tarafları eşit zenginlikteyken, savaştan sonra güney ekonomik yıkıma uğradı ve kuzey öne geçti.”¹⁸

Aynı şekilde Avrupa ve Batı dünyası tarihinde bir dönüm noktası olarak kabul edilen 1789 Fransız Devrimi’nin de temelinde ekonomik çıkar çatışmaları yatmaktadır: Fransız monarşisi, Amerikan Bağımsızlık Savaşı’nda İngiltere’ye karşı kolonilere büyük mali yardımlarda bulunmuştu. “Bu savaş harcamaları ve giderek artan saray masrafları dolayısıyla Fransız monarşisi mali yönden tükenmişti. 1789 yılında 16. Louis, soyluları toplayıp toprak mülkiyeti üzerinden vergi alınmasını istediğinde; soylular, parlamentonun toplanmasını istediler.”¹⁹ İşte o gün, tamamen toprak soylularının mali çıkarları için toplanması sağlanan parlamento, Büyük Fransız Devrimi’nin fitilini ateşleyecek ve bu ateş ekonomik olarak güçlenen burjuvanın körüklemesiyle Fransız monarşisini yakacak ve kül edecektir.

Sözün özü; tarihte dönüp baktığımız vakit, gerek siyasal, gerek kültürel olay ve olguların temellerinde genellikle ekonomik çıkar çatışmalarının yattığını görüyoruz. Elli üç yıl öncesinde kaleme aldığı “Türklüğün Mukadderatı Üzerine” adlı makalesinde ünlü tarihçi Zeki Velidi Togan, bu gerçeği çok açık bir dille ortaya koymuştur: “Asya, bilhassa Orta Asya meseleleri ırklar arası mücadeleler ile değil, iktisadi inkişafın doğuracağı mecburiyetlerle halledilecektir.” Ne de olsa, “duygusal yaklaşımları bir yana bırakırsak, ülkeleri birbirine

¹⁷ Oral SANDER, **Siyasi Tarih, İlkçağlardan 1918’e**, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2008, Sayfa 116

¹⁸ http://tr.wikipedia.org/wiki/Amerikan_%C4%B0%C3%A7_Sava%C5%9F%C4%B1 (01.03.2009)

¹⁹ http://tr.wikipedia.org/wiki/Frans%C4%B1z_Devrimi (01.03.2009)

bağlayan ekonomik ve siyasi menfaatlerdir. Din, dil, ırk ve tarihi temellerinin ortak olması ise, bu ilişkilerde öncelik ve güvenilirlik sağlayacaktır.”²⁰

Bu noktada şunu rahatlıkla söyleyebiliriz: Türk dünyasında yakınlaşmayı sağlamak amacıyla yapılacak hemen her plan ve projede, ekonomiyi yani ortak ekonomik çıkarları göz önünde bulundurmamak bir zorunluluktur.

Türkiye ve Orta Asya Türk Cumhuriyetleri, zaman içerisinde ve özellikle Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin dağılması sonrasında dünya ticaretinde önemli bir gelişim sağladılar. Söz konusu devletler 2008 yılı sonu itibariyle, dünyada yapılan toplam ihracatın %1.59'luk kısmını, toplam ithalatın ise %2.41'lik kısmını yapmaktadırlar.²¹

Yine istatistiklerin gösterdiği bir diğer öngörü de söz konusu oranların her geçen yıl daha da arttığı yönündedir. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin dağılması sonrasında Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinin ihracat ve ithalat değerleri düzenli bir artış göstermiştir.

Türkiye ve Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinin 2005-2008 Yılları Arası İhracat Değerleri ve Bu Değerlerin Dünyaya İhracatına Oranı (Milyon \$ Olarak)					
Ülkeler/Yıllar	2005	2006	2007	2008	Dünyanın
Türkiye	73.476	85.535	107.272	132.002	% 0,82
Azerbaycan	7.649	13.015	21.269	30.586	% 0,19
Kazakistan	27.849	38.250	47.755	71.172	% 0,44
Kırgızistan	672	794	1.135	1.642	% 0,01
Özbekistan	4.749	5.617	8.029	10.369	% 0,06
Türkmenistan	4.944	7.155	7.920	11.920	% 0,07

Kaynak: T.C. Dış Ticaret Müsteşarlığı, *Ülkelere Göre Dünya Ticareti, İhracat Değerleri Tablosu*'ndan tarafımcıca derlenmiştir.

<http://www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/EAD/KonjokturIzlemeDb/ihracat.pdf>

Türkiye ve Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinin 2005-2008 Yılları Arası İthalat Değerleri ve Bu Değerlerin Dünyaya İthalatına Oranı (Milyon \$ Olarak)					
Ülkeler/Yıllar	2005	2006	2007	2008	Dünyanın
Türkiye	116.774	139.576	170.063	201.961	% 1,23

²⁰ Yelda DEMİRAĞ, Soğuk Savaş Sonrası Türkiye'nin Orta Asya Siyasetinde Gelinek Nokta, **Jeopolitik - Aylık Strateji Dergisi**, Sayı 5, http://www.jeopolitik.org/index.php?option=com_content&task=view&id=22&Itemid=28 (02.03.2009)

²¹ <http://www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/EAD/KonjokturIzlemeDb/ihracat.pdf>, (17.5.2010)
<http://www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/EAD/KonjokturIzlemeDb/ithalat.pdf> (17.5.2010)

Azerbaycan	4.350	5.269	6.045	7.575	% 0,05
Kazakistan	17.353	23.677	32.756	37.889	% 0,23
Kırgızistan	1.102	1.718	2.417	4.072	% 0,02
Özbekistan	3.666	4.380	4.848	7.076	% 0,04
Türkmenistan	2.947	2.560	3.620	5.670	% 0,03

Kaynak: T.C. Dış Ticaret Müsteşarlığı, *Ülkelere Göre Dünya Ticareti, İthalat Değerleri Tablosu*'ndan tarafımca derlenmiştir.

<http://www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/EAD/KonjokturIzlemeDb/ithalat.pdf>

İçinde bulunduğumuz süreç söz konusu ülkeler arasında ekonomik işbirliğine oldukça müsaittir. “Sovyetler Birliğinin dağılmasından sonra Türkiye’nin önüne çok büyük ve önemli fırsatlar çıkmıştır. Çoğu ile kan bağı bulunan ve Türkiye’ye karşı büyük bir sevgi besleyen bu ülkelerin ihtiyaç duyduğu mal ve hizmetler Türkiye tarafından rahatlıkla karşılanabilecek durumda; Türkiye’nin ihtiyaç duyduğu pek çok ham mal ise bu ülkelerde bolca bulunmaktadır. Kültürel yapısı, ekonomik ve siyasi ihtiyaçları ile birbirine muhtaç olan ve uzun yılların hasretini birlikteliğe dönüştürmek isteyen samimi idarecilere sahip olan bu Cumhuriyetlerle Türkiye daha fazla ilişkide bulunmak durumundadır.”²² “Ticari ilişkilerin yanında teknolojik işbirliği konusunda da Türkiye ile Türk Cumhuriyetleri arasında büyük bir işbirliği potansiyeli bulunmaktadır. Türkiye ulaştığı sanayileşme seviyesi yanında, sahip olduğu nitelikli insan gücü, teknolojik bilgi birikimi, piyasa ekonomisi ve uluslararası ilişkilerde kazandığı tecrübesiyle, Türk Cumhuriyetlerine çeşitli alanlarda teknik yardımda ve teknoloji ihracında bulunabilecek durumdadır.”²³

Söz konusu işbirliği potansiyele karşın içinde bulunduğumuz dönemde, Türkiye ve Orta Asya Türk Cumhuriyetleri arasındaki ekonomik ilişkiler sürekli bir artış göstermesine rağmen istenilen seviyenin çok altında kalmaktadır. Türkiye, Ocak-Mart 2010 döneminde gerçekleştirdiği ihracatın sadece %3.2’sini, ithalatının ise sadece %2.5’ini söz konusu Türk Cumhuriyetleri ile yapmıştır.²⁴ Şüphesiz ki bu oranlar oldukça yetersizdir.

Türkiye ve Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinin 2009-2010 Ocak-Mart Dönemi İthalat Değerleri ve Bu Değerlerin Dünyaya İthalatına Oranı (Milyon \$ Olarak)

²² Muhammed AKDİŞ, “Orta Asya Türk Cumhuriyetleri İle Olan Ekonomik Sosyal Kültürel İlişkiler-Bölgeye Yabancı İlgisi ve Beklentiler”, Dış Ticaret Müsteşarlığı, **Dış Ticaret Dergisi**, Yıl:14, Sayı:4, Temmuz 1999, Sayfa 39

²³ Sami GÜÇLÜ ve Cengiz Ceylan, “Değişen Uluslararası Dengeler Karşısında Türkiye ile Türk Cumhuriyetleri Arasındaki İşbirliğini Geliştirmenin Önemi”, **Çerçeve Dergisi**, Yıl:4, Sayı:13, Ocak-Nisan 1995, Sayfa 50

²⁴ <http://www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/EAD/IstatistikDb/eko04.xls> (17.05.2010)

	Ocak Mart 2009	Dünyaya Oranı	Ocak Mart 2010	Dünyaya Oranı
Orta Asya Türk Cumhuriyetleri Toplamı	479	%1.7	963	%2.5

Kaynak: T.C. Dış Ticaret Müsteşarlığı, Ülke Gruplarına Göre İthalat Değerleri Tablosu'ndan tarafimca derlenmiştir.

<http://www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/EAD/IstatistikDb/eko05.xls>

Türkiye ve Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinin 2009-2010 Ocak-Mart Dönemi İhracat Değerleri ve Bu Değerlerin Dünyaya İhracatına Oranı (Milyon \$ Olarak)				
	Ocak Mart 2009	Dünyaya Oranı	Ocak Mart 2010	Dünyaya Oranı
Orta Asya Türk Cumhuriyetleri Toplamı	652	%2.7	838	%3.2

Kaynak: T.C. Dış Ticaret Müsteşarlığı, Ülke Gruplarına Göre İthalat Değerleri Tablosu'ndan tarafimca derlenmiştir.

<http://www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/EAD/IstatistikDb/eko04.xls>

Türkiye ve Türk Cumhuriyetleri arasındaki söz konusu ticaret ve işbirliği potansiyeli sonuna kadar kullanılmalıdır. Bu noktada geçmişte yaşanan hatalardan da dersler alınarak yeni plan ve projeler hazırlanmalı ve sistemli bir şekilde hayata geçirilmelidir. “Türk Cumhuriyetlerinin bağımsızlıktan bugüne izledikleri politika, kazanılan siyasi bağımsızlığın, ekonomik bağımsızlık ile pekiştirilmesi temeline dayanmıştır. Bu dönemde bir yandan milliyetçiliğin geliştirilmesi suretiyle ulus-devlet olma çabaları sürdürülürken, bir yandan da iktisadi bakımdan kendi ayakları üzerinde durma çabaları başlamıştır.”²⁵ Türkiye, diğer Türk Cumhuriyetlerinin bu çabalarına sonuna kadar destek olmalı ve söz konusu devletlerin siyasal bağımsızlıklarının temelini ekonomik bağımsızlık ile desteklemelidir.

“Türk Cumhuriyetleri başta petrol ve doğalgaz olmak üzere, demir cevheri, kömür, alüminyum, krom, nikel, kurşun, civa ve bakır, çinko altın, gümüş ve uranyum gibi çok çeşit ve dünyanın en stratejik maden yataklarına sahiptirler. Türkiye dahil, Türk Devletlerinin ‘zengin madenlerin fakir bekçileri kalmaması için’ gerekirse sanayileşmiş ülkeleri de aralarına alarak 3’lü-4’lü konsorsyumlarla ortak yatırımlara hız vererek yatırım iklimini

²⁵ Fatih TURHAN, **Türkiye-Türk Cumhuriyetleri Ekonomik İlişkileri**,

www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/EAD/DisTicaretGelistirmeDb/turk%20cumhuriyetleri/sayfa103.doc (01.03.2009)

oluşturmalıdır.”²⁶ “Ülkelerin tek başlarına kalkınmalarını sağlamaları imkansız olmasa da, kolay değildir.”²⁷ “Dünyada Pazar rekabetinin had safhaya ulaştığı günümüzde ve doğal kaynakların giderek tükenmesine karşın, Türk Cumhuriyetleri hiç girilmemiş pazarlara, tarımsal zenginliklere, petrol, doğalgaz ve hammadde kaynaklarına sahip bulunmaktadır.”²⁸ “Bu coğrafyada mevcut olan ve parasal değeri 4 trilyon doları aşan 200 milyar varil petrol ve 40 trilyon metre küp doğalgaz rezervi 21. yüzyılda mutlaka yeryüzüne çıkartılacaktır.”²⁹ Bu noktada “özellikle Hazar havzasındaki büyük petrol-doğal gaz rezervleri, ABD’yi bölgeye çekerken, dünyanın en önemli petrol-doğal gaz ithalatçısı olan AB ve Çin’in de bölgeye ilgisini tetiklemiş; Rusya ise, ekonomik yaşam alanı olarak gördüğü bölgenin kontrolünden çıkmaması için politikalar geliştirmeye başlamıştır.”³⁰

2009 Yılı İtibariyle Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinin Kanıtlanmış Petrol & Doğal Gaz Rezervleri ve Üretim Miktarları						
		Azerbaycan	Kazakistan	Kırgızistan	Özbekistan	Türkmenistan
Petrol	Üretim	1.040.000 Varil/Günde	1.528.000 Varil/Günde	958 Varil/Günde	83.820 Varil/Günde	191.800 Varil/Günde
	Rezerv	7.000.000.000 Varil	30.000.000.000 Varil	40.000.000 Varil	594.000.000 Varil	700.000.000 Varil
D. Gaz	Üretim	23.000.000.000 m ³	35.610.000.000 m ³	30.000.000 m ³	67.600.000.000 m ³	34.000.000.000 m ³
	Rezerv	2.000.000.000.000 m ³	2.407.000.000.000 m ³	5.663.000.000 m ³	1.841.000.000.000 m ³	7.940.000.000.000 m ³

Kaynak: *Canter Intalegent Agency (CIA), The World Fact Book'tan tarafımca derlenmiştir.*

“Bölgenin refahı büyük ölçüde enerji kaynaklarının nasıl değerlendirileceğine bağlıdır. Bu kaynaklardan en iyi şekilde yararlanarak, bölge içi ticaret ve yatırımların canlandırılması, böylece bölge ülkelerinin ekonomilerinin güçlendirilmesi ve halen sadece doğal kaynaklara dayalı olan ekonomik yapının çeşitlendirilmesi gerekmektedir.”³¹

Ayrıca Türkiye, elindeki sermaye ve teknolojiyi kullanarak söz konusu ülkelerdeki diğer kaynakların da verimli kullanılmasını sağlamalıdır. Nitekim Türk Cumhuriyetleri Sovyet Sisteminin ekonomik yapısı sonucu elindeki kaynakları yerinde değerlendirme

²⁶ Emin ÇARIKÇI, **Türk Dünyasındaki Ekonomik Gelişmeler ve İşbirliği İmkanları**, http://www.tisk.org.tr/isveren_sayfa.asp?yazi_id=1302&id=71 (21.02.2009)

²⁷ Hasan SELÇUK, a.g.e., Sayfa 137

²⁸ Mediha AKARSLAN, **Değişen Dünya Dengeleri Rusya Federasyonu Yakın Çevre Politikası ve Türk Cumhuriyetleri**, Ezgi Kitapevi Yayınları, İstanbul, 1994, Sayfa 73

²⁹ Emin ÇARIKÇI, a.g.m

³⁰ Fatih TURHAN, a.g.m.

³¹ Fatih TURHAN, a.g.m

imkanını bulamamışlardır. Bir örnek vermek gerekirse, “1989 yılında eski Sovyetler Birliği’nde pamuğun %89’u Türk Cumhuriyetlerinde üretildiği halde, yine eski Sovyetler Birliği’nde kumaşın sadece %11’i Türk Cumhuriyetlerinde üretiliyordu.”³²

IV. TÜRKİYE VE TÜRK CUMHURİYETLERİ ARASINDA SİYASAL İLİŞKİLER:

Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ile siyasal ilişkilerimiz henüz taze sayılabilir. İlişkilerimizin temelleri 1991 yılında Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği’nin uluslararası sistemden silinmesiyle atılmaya başlanabilmiştir. “1921 yılında Sovyetler ile imzalanan Dostluk ve Kardeşlik anlaşmasından sonra Türkiye, dış Türklere dönük politikaları geriye itmiştir. Bu anlaşma ile Türkiye Sovyetlerdeki Turancı akımları, Sovyetler de Türkiye’deki komünist akımları desteklememe sözü vermişlerdir. Bu yaklaşım soğuk savaşın sonuna kadar devam etmiş ve Türkiye Cumhuriyeti Gorbaçov yönetiminin son zamanlarına kadar Orta Asya halklarıyla dikkate değer bir ilişki içine girmemiştir. Ancak SSCB’nin Aralık 1991’de kendini feshetmesi ile beraber ortaya çıkan değişiklikler Türkiye’nin de politikalarını yeniden gözden geçirmesine neden olmuş ve Türkiye Orta Asya’ya yönelik politikalar oluşturmaya başlamıştır.”³³

Türkiye, söz konusu ülkeler ile çok sıcak siyasal ilişki ağları kurmaya başlamıştır. Nitekim, “Orta Asya Cumhuriyetlerini tanıyan ve bu ülkelerde Büyükelçilik açan ilk ülke Türkiye olmuştur. Bu ülkelere ilk üst düzey ziyaretler Türkiye’den yapılmış, bu ülkelerin yöneticileri de ilk ziyaretleri için Türkiye’yi seçmişlerdir. 1992 yılından bu yana gerçekleştirilen üst düzey ziyaretler ve imzalanan 500 civarında ikili ve çok taraflı anlaşma, ilişkilerin pekiştirilmesinde önemli rol oynamıştır.

Orta Asya Cumhuriyetleri bağımsızlıklarını kazandıktan sonra dış dünyaya Türkiye üzerinden açılma olanağı bulmuşlar, Türkiye, bir bakıma bu ülkeler için bir pencere olmuş, dünya ile bütünleşmeleri sürecinde de onların önemli bir ortağı haline gelmiştir. Bu çerçevede, Orta Asya Cumhuriyetleri’nin BM ve AGİT gibi uluslararası ve EİT gibi bölgesel örgütlere üye olmalarında ayrıca NATO’nun BİO programına katılmalarında ve başka pek

³² Emin ÇARIKÇI, a.g.m.

³³ Ramazan ÖZDAMAR, **Türkiye’nin Orta Asya Politikası: Eksikler ve Öneriler**, <http://www.caspianweekly.org/turkce-makale/orta-asya/1555-tuerkyenn-orta-asya-poltkasi-eksklkler-ve-oenerler.html> (20.05.2010)

çok konuda, Türkiye her türlü yardımda bulunmuştur.”³⁴ “Çünkü o tarihe kadar kendisini önemli oranda yalnız hisseden Türkiye ‘yeni kardeşleri’nin güçlenmesi sayesinde yalnızlığının da son bulmasını ümit etmiştir.”³⁵

Türkiye, Orta Asya Türk Cumhuriyetleriyle siyasal ve diplomatik ilişkiler kurmanın yanı sıra söz konusu devletlerin diğer devletlerle de ikili ya da çok taraflı ilişkiler kurmasını da daha kolaylaştırmak için Dış İşleri Bakanlığı çatısı altında çeşitli projeler yürütmüştür. Nitekim, “Sovyetler döneminde dış politika sorumluluğu federe cumhuriyetlere ait olmadığından, bağımsızlına yeni kavuşan ülkelerin gelişkin diplomatik servisleri bulunmuyordu. Aynı nedenden dolayı, Sovyet döneminde yetişmiş ve dışişleri bakanlıklarının çekirdeğini oluşturacak diplomatik kadrolara da sahip değildiler. Buna karşılık, yeni ülkeler bir an önce uluslararası sistemde yerlerini alma baskısını hissediyorlardı. O günün koşulları altında, Türkiye’nin diplomaside rehberlik yapma ve destek verme önerisini memnuniyetle karşıladılar. Örneğin, Tük Dışişleri Bakanlığı çok kısa sürede bir diplomat yetiştirme programı devreye soktu.”³⁶ Aslında bu aşamadan sonra da sonra siyasal birlikteliğin temelleri atılmaya başlandı.

Söz konusu siyasal birlikteliğe önümüzdeki süreçte de devam edilmeli, bu noktada yanlış anlaşılmaya sebebiyet verebilecek eylemlerden kaçınılmalıdır. Türkiye, geçmişte uyguladığı ve pek de sağlıklı olmayan birtakım politikalarını gözden geçirmelidir. En azından, Ermenistan’a karşı yürütülecek politikalarda Azerbaycan faktörü göz önüne alınmalıdır. Ya da muhalif liderlerin Türkiye’de ağır lanmaları sonrası Özbekistan’la, Azerbaycan’la yaşanan sorunlardan gerekli dersler çıkartılmalı ve söz konusu devletlerin iç işlerinde tarafsız kalınmalıdır.

Yaşanan bir takım sorunlar nedeniyle, ne yazık ki, “ekonomik alanda ve enerjide sağlanan ilerleme siyasi alana istenildiği ölçüde yansımamıştır. Bunda Türkiye’nin olduğu kadar Türk cumhuriyetlerinin de sorumlulukları vardır. Örneğin Özbekistan sadece Türkiye ile ilişkilerinde değil diğer Türk cumhuriyetleri ile ilişkilerinde de ciddi sorunlar yaşamakta

³⁴ T.C. Dış İşleri Bakanlığı, **Türkiye-Orta Asya İlişkileri**, <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-orta-asya-ulkeleri-iliskileri.tr.mfa> (15.05.2010)

³⁵ Gülay KILIÇ, **Türkiye-Türk Dünyası İlişkileri:1991-2009**, <http://guneyturkistan.wordpress.com/2009/11/13/turkiye-%E2%80%93-turk-dunyasi-iliskileri-1991-2009/> (19.05.2010)

³⁶ Gül TURAN ve İlter TURAN, a.g.e. Sayfa 403

olan bir ülkedir. Aynı şekilde Kırgızistan'ın iç karışıklıkları dış ilişkilerine de olumsuz yönde etki yapmaktadır. Bölge ülkelerinin henüz siyasi olgunlaşma sürecini tamamlamamış olması, çoğu kez tek lider yönetimlerinin bulunması Türkiye ile ilişkilerde de kendine özgü sorunlara yol açmaktadır. Tüm bunlara rağmen Türkiye bölgeye ilişkin sorumluluklarını ihmal edemez. Bundan sonraki dönemde daha planlı, daha istikrarlı ve daha çok hedef-odaklı politikaların izlenmesi gerekmektedir.”³⁷

Türkiye ile diğer beş Türk Cumhuriyeti uluslararası siyasal sistemde birlikte ve koordineli hareket etmelidir. Aksi halde gelişen süreçte Türkiye'nin ve diğer Türk Cumhuriyetlerinin kayıpları çok büyük olacaktır: “Türk Devletleri'nin tamamını bir araya getirerek, bir AB veya Arap Birliği örneğinde olduğu gibi ekonomik ilişkileri geliştirmekle başlayan anlaşmalar yapmaları, ekonomik ilişkilerde birbirlerine destek olmaları, siyasal anlamda BM örneği, Uluslararası Olimpiyat Komitesi veya Futbol Federasyonları veya çok çeşitli uluslararası ekonomik kuruluşta birbirlerine destek olmaları, tek alfabeği gerçekleştirip, Türk Radyo-Televizyon Yayın Birliği'ni kurmaları, ulaştırma sistemlerini müştereken geliştirmeleri, enerji üretim ve naklinde emperyalist ülkeler tarafından yapılan istismara karşı koymaları, herhangi bir Türk Cumhuriyeti'ne karşı yapılmış bir askeri müdahaleye uluslararası örgütler nezdinde beraberce karşı koyup, hatta birbirlerine askeri anlamda da yardım etmeleri elzemdir.”³⁸

“Türkiye bu şartlar altında, jeopolitik konumunu ve buna bağlı gelişmeleri de göz önünde bulundurarak eline geçen fırsatları akılcı bir tarzda değerlendirmek zorundadır.”³⁹ İşte bu sebepten dolayı, siyasal birliktelik, en azından ekonomik işbirliği kadar önem arz etmektedir.

V. TÜRKİYE VE TÜRK CUMHURİYETLERİ ARASINDA KÜLTÜREL İLİŞKİLER:

³⁷ Gülay KILIÇ, a.g.m

³⁸ Ali KÜLEBİ, Batı'nın Türk Birliği Korkusu, **Strateji Dergisi Eki**, Cumhuriyet Gazetesi, 18.06.2007, Sayfa 24

³⁹ Mediha AKARSLAN, **Değişen Dünya Dengeleri Rusya Federasyonu Yakın Çevre Politikası ve Türk Cumhuriyetleri**, Ezgi Kitapevi Yayınları, İstanbul, 1994, Sayfa 67

Türk Dünyasında olmasını beklediğimiz yakınlaşma, ekonomik ve siyasal atılımlarla gerçekleşecektir. Ancak, en azından bu yakınlaşmayı sağlayabilmek kadar önemli, bir başka konu daha vardır: Ekonomik ve siyasal atılımlarla sağlanan yakınlaşmayı sürdürülebilir kılmak. İşte bu noktada ortak bir kültür ve gelecek önem kazanmaktadır.

Şüphesiz ki, uluslararası ilişkilere hakim olan ana etken “güç dengesi”dir, fakat gücün önemli unsurlarından birisi de uluslararası sistemde yalnız olmamaktır. Bu noktada ortak kültür büyük bir önem kazanmaktadır; aynı dil, din, mezhep, ırk veya ideolojiye sahip ülkelerin genellikle birlikte, bir bütün olarak hareket ettikleri gözlenmektedir.

“Sosyo-kültürel-tarihsel ve dinsel birliktelik bütünleşmenin oluşumunda oldukça önem arz etmektedir. Türk Cumhuriyetlerinde Türkmenistan istisna edilirse, demokratik-laik yönetim anlayışı benimsenmiştir. Türk Cumhuriyetleri arasında ortak tarih anlayışının esasını Türk tarihinin bütünlüğü oluşturur. Türk Cumhuriyetlerinde Kazakistan hariç nüfusun çoğunluğu Müslüman'dır. Türk Cumhuriyetleri kendi aralarındaki resmi görüşmelerde Rusça'yı esas almakta ve Kiril alfabesini kullanmaktadırlar. Ancak son yıllarda Latin alfabesi kullanılmaya başlanmış ve Azerbaycan gibi kimi ülkeler bu alfabeyi resmen kabul etmişlerdir.”⁴⁰

Mustafa Kemal Atatürk, ortak bir kültürün ve özellikle de dilin önemini şu sözleriyle çok net bir şekilde ortaya koymaktadır: “Biz Balkanları niçin kaybettik biliyor musunuz? Bunun tek bir sebebi vardır. Bu da Slav Araştırma Cemiyetleri'nin kurduğu Dil Kurumlarıdır, bizim içimizde yaşayan insanların millî tarihlerini yazıp millî şuurlarını uyandırdığı zaman biz Balkanlarda Trakya hudutlarına çekildik.”

Yarınlara için ortak bir kültür inşa etmek, daha doğrusu mevcut olan ortak kültürü su yüzüne çıkartmak gerekmektedir. Bunun tek yolu da geleceğin teminatı olan genç beyinlerin eğitiminde aktif rol oynamaktır. Bu noktada Türkiye pek çok projeye imza atmış ve uzunca bir yol kat etmiştir: “Günümüz Türk Cumhuriyetlerinin ilişkileri, esasında kültürel ağırlıklıdır. Bu işin lokomotifini de Türkiye üstlenmiştir. Bağımsızlığın hemen ardından her Türk

⁴⁰ İsa ÖĞDÜR, Orta Asya Türk Cumhuriyetleri'nde Bütünleşme ve İran'ın Bölge Politikası, **Stratejik Öngörü Dergisi**, Sayı:1, Mayıs 2004, Sayfa 62

cumhuriyetinden getirilen çeşitli düzeylerdeki öğrenciler, yine değişik konularda Türkiye’de eğitim ve öğretime tabi tutuldular. Bu insanların büyük bir kısmı hayal kırıklığı içinde ülkelerine dönerken, bir bölümü de Türkiye ve Türk insanından aldıklarını memleketlerine göturdüler. Bunlar geleceğin bürokratları ve idarecileri olacak. Bu nedenle Türkiye ile Türk Cumhuriyetlerinin münasebetlerinin ileriki yıllarda geniş çaplı olması mümkündür; ama bu gençlerin üzerine yapılan yatırımlara daha da çok önem verilmelidir.”⁴¹

İşte bu çerçevede faaliyetlerde bulunmak üzere oluşturulmuş ve Milli Eğitim Bakanlığı tarafından yürütülmekte olan Büyük Öğrenci Projesi, “Türk Cumhuriyetleri ile Türk ve Akraba Topluluklarının, yetişmiş insan gücü ihtiyaçlarını karşılamaya yardımcı olmak, Türkiye dostu genç bir nesil yetiştirmek ve Türk Dünyası ile kalıcı bir kardeşlik ve dostluk köprüsü kurmak, Türkçeyi öğretmek ve Türk kültürünü tanıtmak, Türk Dünyası’nda yer alan ülkeleri, bu ülkelerin kendi aralarındaki ilişkileri geliştirerek bir büyük şemsiye oluşturmak amacıyla uygulamaya konulmuştur.”⁴² Proje kapsamında, “devlet burslusu olarak Ülkemizde öğrenimlerine devam eden öğrencilere; TÖMER eğitimi, yurtlarda barınma, bazı illerde şehir içi ulaşımı, sağlık giderlerini karşılama, ülkelerine geliş gidişlerinin plânlanması, burs, kitap-kırtasiye, giyecek, ikamet tezkeresi bedeli ve üniversite katkı payı gibi imkânlar sağlanmaktadır.”⁴³

Milli Eğitim Bakanlığı’na Yürütülmekte Olan Büyük Öğrenci Projesi Kapsamında Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinden Ülkemize Gelerek Öğrenimini Sürdüren Burslu Öğrencilerin, 2010 Yılı İtibariyle Öğrenim Düzeylerine Göre Dağılımı						
	TÖMER	Ön Lisans	Lisans	Y. Lisans	Doktora	Toplam
Azerbaycan	56	7	309	119	209	691
Kazakistan	126	21	213	151	51	562
Kırgızistan	47	34	343	175	80	679
Özbekistan	28	-	41	7	1	77
Türkmenistan	22	-	623	14	8	667

Kaynak: T.C. Milli Eğitim Bakanlığı, *Türk Cumhuriyetleri ile Türk Akraba Topluluklarından Gelerek Ülkemizde Yüksek Öğrenim Gören Devlet Burslusu Öğrencilerin Öğrenim Düzeylerine Göre Dağılımı* tablosundan tarafımca düzenlenmiştir. <http://yeogm.meb.gov.tr/istatistik/aogrenci.html>

⁴¹Sadettin GÖMEÇ, *Türkiye-Türk Cumhuriyetleri İlişkileri Üzerine Bir Değerlendirme*, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Merkezi, Cilt 1, Sayı 1, 2007, http://www.sosyalarastirmalar.com/cilt1/sayi1/sayi1pdf/gomec_sadettin.pdf (21.02.2009)

⁴² <http://yeogm.meb.gov.tr/projeler/uygulanmaktaolanprj/bop.html> (18.05.2010)

⁴³ <http://yeogm.meb.gov.tr/projeler/uygulanmaktaolanprj/bop.html> (18.05.2010)

Büyük Öğrenci Projesinin yanı sıra, yine Milli Eğitim Bakanlığı aracılığıyla yürütülen bir diğer proje kapsamında söz konusu beş Türk Cumhuriyetinde eğitim öğretim kurumları oluşturulmuş ve yerinde eğitim faaliyetlerine girilmiştir. Sadece 2010 eğitim öğretim döneminde, toplam 14 merkezde 5727 öğrenciye eğitim verilmektedir.⁴⁴

Milli Eğitim Bakanlığı'na Yürütülmekte Olan Proje Kapsamında Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinde Kurulan Eğitim Kurumları ve Bu Kurumlarda 2010 Yılı İtibariyle Öğrenim Gören Öğrenci Sayıları			
	Okulun Adı	Açılış Tarihi	Öğrenci Sayısı
Azerbaycan	Bakü Türk İlköğretim Okulu	14.08.200	856
	Bakü Türk Anadolu Lisesi	10.08.1993	410
	Bakü Türkiye Türkçesi Eğitim Merkezi	21.06.1994	81
Kazakistan	Almatı Türkiye Türkçesi Eğitim Merkezi	16.04.1996	390
	Yaygın Mesleki Eğitim Merkezi	26.02.1996	179
Kırgızistan	Bişkek Türk İlköğretim Okulu	01.07.1999	289
	Cumhuriyet Kırgız Türk Anadolu Lisesi	08.07.1993	187
	Kırgız Türk Anadolu Kız Meslek Lisesi	08.10.1992	180
	Bişkek Türkiye Türkçesi Eğitim Merkezi	29.01.1996	1455
Özbekistan	Taşkent Türk İlköğretim Okulu	21.10.1993	281
Türkmenistan	Aşgabat Türk İlköğretim Okulu	06.08.1993	713
	Aşgabat Türk Anadolu Lisesi	06.08.1993	247
	Aşgabat Türkiye Türkçesi Eğitim Merkezi	06.08.1993	274
	Aşgabat Yaygın Mesleki Eğitim Merkezi	26.02.1996	186

Kaynak: T.C. Milli Eğitim Bakanlığı, *Türk Cumhuriyetleri ile Türk Akraba Topluluklarında Bulunan Eğitim Öğretim Kurumlarının Öğrenci Sayılarının Dağılımı* tablosundan tarafıma düzenlenmiştir. http://yeogm.meb.gov.tr/istatistik/og_sayisal.html

Bölgede eğitim öğretim faaliyetlerinde bulunan tek ülke Türkiye değildir. Bölgede Türkiye'nin yanı sıra Avrupa ve Amerika merkezli eğitim kurumları da varlıklarını sürdürmektedir. "Avrupa ve Amerika'nın kendi dil ve kültürlerini yerleştirmeye yönelik büyük atılımları bulunmaktadır. Öncelikle, yabancı şirketlerin İngilizce bilen elaman istihdam etme beklentileri İngilizce'yi öğrenme konusunda tabii bir teşvik sağlamaktadır. Bunu kullanan batı ve Amerikan kökenli pek çok dernek, vakıf, misyoner teşkilatı, İngilizce kursu adı altında anaokullarından üniversitelere kadar, özel dersanelerden, kendi ülkelerine öğrenci taşımaya kadar değişik yollarla batı kültür ve değerlerini yerleştirmeye çalışmaktadırlar.

⁴⁴ http://yeogm.meb.gov.tr/istatistik/og_sayisal.html (18.05.2010)

Bunun yanında, özellikle Amerika'nın bölge ülkelerinde açtığı kolej ve üniversiteler bulunmakta, İngiltere'de bu amaçla eğitim kuruluşları faaliyete sokmaktadır.⁴⁵

Söz konusu eğitim ve öğretim faaliyetlerinin yanı sıra bölgede yürütülen çeşitli entelektüel, edebi ve bilimsel faaliyetler de söz konusudur. "Türk dünyasının her tarafında, Türkiyede ve Türkistan sahasında bulunan cumhuriyetlerin bilim insanları başta olmak üzere, Türk aydınları, düşünürleri, siyasetçileri ve eğitimcileri, son çeyrek yüzyıl içerisinde, Türklüğe dair yüzlerce kitap, makale, araştırma, dil çalışmaları, projeler yapmış ve yazmışlardır. Devlet ve siyaset adamları, akademisyenler, gençlik teşkilatları, iş adamları ve eğitimciler; birçok toplantılar, kurultaylar, konferanslar, kongreler ve çeşitli işbirliği yaparak, Türk halklarının dostluğunu, kardeşliğini ve dayanışmasını artırmayı amaçlamışlardır."⁴⁶

VI. TÜRKİYE VE TÜRK CUMHURİYETLERİ ARASINDA YAŞANAN SORUNLAR:

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin dağılmasından bugüne sürdürülen yüzlerce proje ve ortaklık sonrasında Türkiye bölgede oldukça etkin bir konuma gelmiştir. Özellikle 90'lı yılların başında yürütülen projelerden büyük kazanımlar elde edilmiştir. Fakat dünden bugüne çeşitli sorunlar su yüzüne çıkmaya başlamıştır.

"Bağımsızlıklarına kavuşan Türk Cumhuriyetlerinde, başlangıçta, Türkiye'ye büyük ilgi oluşmuş, Türk zirveleri ve bir dizi üst düzeyli temaslar yapılmıştır. Daha sonra, gerek Kafkasya'daki olumsuz gelişmeler, gerekse başlangıç temaslarında önemli gelişmelerin sağlanamaması, Türkiye'ye olan ilgiyi olumsuz yönde etkilerken, Türkiye'nin bölge ülkeleri üzerindeki etkisini de belirgin şekilde azaltmıştır."⁴⁷

Bu gelişmeler karşısında Türkiye ve Türk Cumhuriyetlerinin birbirlerine yönelik politikalarının etkilenmesi Türkiye ve Türk Cumhuriyetleri adına birtakım olumsuz sonuçlar doğurdu. "Türk Cumhuriyetleri ile ilişkilerimiz, başta kardeş cumhuriyet liderlerinin ve bizim

⁴⁵ Muhammet AKDİŞ, **Orta Asya Türk Cumhuriyetleri İle Ekonomik Sosyal Kültürel İlişkiler: Bölgeye Yabancı İlgisi ve Beklentiler**, <http://makdis.pamukkale.edu.tr/Mak5.htm> (18.5.2010)

⁴⁶ Remzi KILIÇ, **Türkiye ve Türk Cumhuriyetlerinde Eğitim ve Kültür Meseleleri**, <http://host.nigde.edu.tr/remzikilic/makale/index.php?entry=entry091114-201135> (18.05.2010)

⁴⁷ Devlet Planlama Teşkilatı, **Türkiye-Türk Cumhuriyetleri Raporu Özeti, Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı**, Ankara, 1995, Sayfa 1

‘fincancı katırlarını (özellikle Rusya’yı) ürkütmeyelim’ çekingenliğimiz ve iktidara genlerin konuya yabancı olmalar yüzünden, ortak siyasi hedeflere yönelemedi. Kültürel ve iktisadi ilişkiler de bu yüzden, çok ileri seviyelere ulaşamadı. Bütün ısrarlı taleplerimize rağmen, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti’nin Türk zirvesine hiç olmazsa müşahit olarak katılmasını kabul ettiremedik. İslam terörünün Afganistan’dan gelen baskılarının doğurduğu huzursuzluk konusu zirvede konuşulamadı. Enerji nakil hatları konusunda 1992’deki toplantı hariç, zirvelerde ciddi bir görüş alışverişi olmadı. Kısacası, Türk Cumhuriyetleri ile ilişkilerimiz, 1994’lerden itibaren bir gerileme dönemine girmiştir.”⁴⁸

SONUÇ:

Sonuç olarak, şunu rahatlıkla söyleyebiliriz: Sovyetler Birliği’nin dağılması sonrası oluşan yeni uluslararası siyasal sistemde, Türk Dünyasında beklenen yakınlaşmanın sağlanabilmesi için gerekli ekonomik ve siyasal atılımlar oldukça önem arz etmektedir. Sağlam bir birliktelik ancak böylelikle sağlanabilir. Bu birlikteliğin kalıcı olması noktasında ise kültürel plan ve projeler önem kazanmaktadır. Ne de olsa kültür birliğinin olmadığı bir birlikteliğin uzun soluklu olması beklenemez.

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği’nin dağılmasından bugüne geçen 20 yıllık sürecin değerlendirilmesi yapılacak olursa, öncesinde Türkiye’nin ekonomik, siyasal ve kültürel hiçbir ilişkisinin bulunmadığı Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ile olan ilişkilerin geliştirilmesinde kıt imkanlarına karşın oldukça önemli ilerlemeler kaydedildiğini, ciddi bir tecrübe ve birikim elde edildiğini söylemek mümkündür.

Tüm bunlara karşın, Türkiye’nin söz konusu devletlerle olan tarihi, kültürel ve manevi bağları ile coğrafi yakınlığı dikkate alındığında ulaşılan ekonomik, siyasal ve kültürel ilişkilerin boyutunun Türkiye’nin hedeflediği seviyenin çok uzağında olduğunu da itiraf etmek gerekmektedir. Bu çerçevede, Türkiye’nin bölgeye yönelik olarak; yeni, ciddi, tutarlı ve icrai birer ekonomik, siyasal ve kültürel strateji geliştirmesi ve bu stratejilerin Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ve özel sektör temsilcileriyle eşgüdümlü bir şekilde hayata geçirilmesi gerekmektedir.

⁴⁸ Orhan KAVUNCU, **Türk Dünyası İki Yüzyılın Arasında**, Türk Ocakları Ankara Şubesi, Ankara, 1997, Sayfa 56

1990'ların başında oluşan yeni dünya düzeni Türkiye için büyük bir potansiyel arz etmiştir. Geçen yirmi yılda uluslararası konjonktür büyük ölçüde değişime uğramış olsa dahi, Türkiye ve Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinin birlikteliğinden doğacak sinerji günümüzde de büyük bir potansiyele sahiptir.

Türkiye, söz konusu potansiyeli değerlendirmek amacıyla 1990'ların başından bugüne birçok geniş çaplı ekonomik, siyasal ve kültürel projeye imza atmış bulunmaktadır. Bu projelerin bir kısmı başarısızlıkla sonuçlanmış olsalar dahi büyük bir bölümü bugüne kadar başarıyla uygulanmış ve uygulanmaya da devam etmektedirler. Önümüzdeki on yıllarda Türkiye'nin ve söz konusu Orta Asya Türk Cumhuriyetlerin üzerine düşen sorumluluk, uluslararası sistemin gerekliliklerini de göz önüne alarak ortak yarımlar inşa etmek olmalıdır.

Unutulmamalarıdır ki, “tüm Türk tarihi incelendiğinde, Türk asıllı kavim ve devletlerin bir arada yaşayamadıkları, çevredeki güçler tarafından uygulanan ‘böl-yönet’ politikalarına yenik düştükleri gözlenmektedir. Bu kaygı ve kuşku, bugün de varlığını sürdürmektedir.”⁴⁹ Oysaki Türkiye ve diğer beş Türk Cumhuriyetinin ekonomik, siyasi ve kültürel çıkar ve sorunları ortaktır. Bu noktada Türkiye ve diğer beş Türk Cumhuriyetinin birlikte hareket etmesi zaruridir.

⁴⁹ Erol MÜTERCİMLER, **21. Yüzyılın Eşiğinde Uluslar arası Sistem ve Türkiye-Türk Cumhuriyetleri İlişkiler Modeli**, Anahtar Kitaplar, İstanbul, 1993, Sayfa 93

KAYNAKÇA

Kitaplar:

AKARSLAN, Mediha, **Değişen Dünya Dengeleri Rusya Federasyonu Yakın Çevre Politikası ve Türk Cumhuriyetleri**, Ezgi Kitapevi Yayınları, İstanbul, 1994

AVŞAR, B. Zakir ve Ferruh SOLAK, **Türkiye ve Türk Cumhuriyetleri**, Vadi Yayınları, Ankara, 1998

Devlet Planlama Teşkilatı, **Türkiye ile Türk Cumhuriyetleri ve Bölge Ülkeleri İlişkileri ÖİK Raporu, Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı**, Ankara, 2000

Devlet Planlama Teşkilatı, **Türkiye-Türk Cumhuriyetleri Raporu Özeti, Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı**, Ankara, 1995

İŞYAR, Ömer Göksel, **Karşılaştırmalı Politikalar: Yöntemler, Modeller, Örnekler ve Karşılaştırmalı Türk Dış Politikası**, Dora Yayın Basım, Bursa, 2009

KAVUNCU, Orhan, **Türk Dünyası İki Yüzyılın Arasında**, Türk Ocakları Ankara Şubesi, Ankara

MÜTERCİMLER, Erol, **21. Yüzyılın Eşiğinde Uluslar arası Sistem ve Türkiye-Türk Cumhuriyetleri İlişkiler Modeli**, Anahtar Kitaplar, İstanbul, 1993

SANDER, Oral, **Siyasi Tarih 1918-1994**, İmge Kitapevi, Ankara, 1996

SANDER, Oral, **Siyasi Tarih, İlkçağlardan 1918'e**, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2008

SELÇUK, Hasan, **Türk Cumhuriyetleri'nde Yatırım İmkânları Sempozyumu**, TASAM Yayınları, İstanbul, 2004

TURAN, Gül ve İlter TURAN, **Türkiye'nin Diğer Türk Cumhuriyetleriyle İlişkileri**, Türk Dış Politikasının Analizi, Faruk SÖNMEZOĞLU, Der Yayınları, İstanbul, 1998

Dergiler:

AKDİŞ, Muhammed, "Orta Asya Türk Cumhuriyetleri İle Olan Ekonomik Sosyal Kültürel İlişkiler-Bölgeye Yabancı İlgisi ve Beklentiler", **Dış Ticaret Müsteşarlığı, Dış Ticaret Dergisi**, Yıl:14, Sayı:4, Temmuz 1999

GÜÇLÜ, Sami ve Cengiz Ceylan, "Değişen Uluslararası Dengeler Karşısında Türkiye ile Türk Cumhuriyetleri Arasındaki İşbirliğini Geliştirmenin Önemi", **Çerçeve Dergisi**, Yıl:4, Sayı:13, Ocak-Nisan 1995

KAVAK, Yüksel ve Gülsün Atanur BAŞKAN, “Türkiye’nin Türk Cumhuriyetleri, Türk ve Akraba Topluluklarına Yönelik Eğitim Politika ve Uygulamaları”, **Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, 20, 2001

KÜLEBİ, Ali, Batı’nın Türk Birliği Korkusu, **Strateji Dergisi Eki**, Cumhuriyet Gazetesi, 18.06.2007

ÖĞDÜR, İsa, Orta Asya Türk Cumhuriyetleri’nde Bütünleşme ve İran’ın Bölge Politikası, **Stratejik Öngörü Dergisi**, Sayı:1, Mayıs 2004

Elektronik Yayınlar:

ÇARIKÇI, Emin, **Türk Dünyasındaki Ekonomik Gelişmeler ve İşbirliği İmkanları**, http://www.tisk.org.tr/isveren_sayfa.asp?yazi_id=1302&id=71 (21.02.2009)

DEMİRAĞ, Yelda, **Soğuk Savaş Sonrası Türkiye’nin Orta Asya Siyasetinde Geline Nokta**, http://www.jeopolitik.org/index.php?option=com_content&task=view&id=22&Itemid=28 (02.03.2009)

GÖMEÇ, Sadettin, **Türkiye-Türk Cumhuriyetleri İlişkileri Üzerine Bir Değerlendirme, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Merkezi**, Cilt 1, Sayı 1, 2007, http://www.sosyalarastirmalar.com/cilt1/sayi1/sayi1pdf/gomec_sadettin.pdf (21.02.2009)

KILIÇ, Gülay, **Türkiye-Türk Dünyası İlişkileri:1991-2009**, <http://guneyturkistan.wordpress.com/2009/11/13/turkiye-%E2%80%93-turk-dunyasi-iliskileri-1991-2009/> (19.05.2010)

KILIÇ, Remzi, **Türkiye ve Türk Cumhuriyetlerinde Eğitim ve Kültür Meseleleri**, <http://host.nigde.edu.tr/remzikilic/makale/index.php?entry=entry091114-201135> (18.05.2010)

KONA, Gamze Güngörmüş, **Türkiye-Orta Asya Cumhuriyetleri Ekonomik İlişkileri ve Rusya Faktörü**, <http://gamzegungormuskona.blogspot.com/2008/05/trkiye-orta-asya-ekonomik-ilikileritrke.html> (18.05.2010)

ÖZDAMAR, Ramazan, **Türkiye’nin Orta Asya Politikası: Eksikler ve Öneriler**, <http://www.caspianweekly.org/turkce-makale/orta-asya/1555-tuerkyenn-orta-asya-poltkasi-eksklkler-ve-oenerler.html> (20.05.2010)

T.C. Dış İşleri Bakanlığı, **Türkiye-Orta Asya İlişkileri**, <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-orta-asya-ulkeleri-iliskileri.tr.mfa> (15.05.2010)

TURHAN, Fatih, **Türkiye-Türk Cumhuriyetleri Ekonomik İlişkileri**, www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/EAD/DisTicaretGelistirmeDb/turk%20cumhuriyetleri/sayfa103.doc (01.03.2009)

http://tr.wikipedia.org/wiki/Amerikan_%C4%B0%C3%A7_Sava%C5%9F%C4%B1 (01.03.2009)

http://tr.wikipedia.org/wiki/Frans%C4%B1z_Devrimi (01.03.2009)

<http://www.dtm.gov.tr/dtadmin/upload/EAD/IstatistikDb/eko04.xls> (17.05.2010)

<http://www.dtm.gov.tr/dtadmin/upload/EAD/IstatistikDb/eko05.xls> (17.05.2010)

<http://www.dtm.gov.tr/dtadmin/upload/EAD/KonjokturIzlemeDb/ihracat.pdf>, (17.5.2010)

<http://www.dtm.gov.tr/dtadmin/upload/EAD/KonjokturIzlemeDb/ithalat.pdf> (17.5.2010)

http://yeogm.meb.gov.tr/istatistik/og_sayisal.html (18.05.2010)

<http://yeogm.meb.gov.tr/projeler/uygulanmaktaolanprj/bop.html> (18.05.2010)

<http://yeogm.meb.gov.tr/projeler/uygulanmaktaolanprj/bop.html> (18.05.2010)